

**МУНДАРИЧА
ВА САБКИ РУБОИЁТИ
НАЗИРИИ НИШОПУРӢ**

Маҳмудзода Обидҷони Бекназар, н.и.ф., сармуаллими кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ (Тоҷикистон, Душанбе)

**СОДЕРЖАНИЕ
И СТИЛЬ РУБАИ
НАЗИРИИ НИШОПУРИ**

Махмудзаде Обидҷони Бекназар, к. ф.н., старший преподаватель кафедры теории и истории литературы Таджикского государственного педагогического университета им. С.Айни (Таджикистан, Душанбе)

**CONTENT AND
STYLE OF NAZIRI
NISHOPURI'S RUBAIS**

Mahmudzoda Obidjoni Beknazar, candidate of philological sciences, senior lecturer of the department of theory and history of literature under the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini (Tajikistan, Dushanbe), **E-mail:** mirobid-26@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: инсондӯстӣ, шиқ, фалсафаи зиндагӣ, шод будан, сабки ҳиндӣ, рубоӣ, мавзӯ ва мундариҷа, вобастаҳои ададӣ, тамсил

Мақола ба таҳқиқу баррасии вижагиҳои мавзӯӣ ва сабки рубоӣ Назирии Нишопурӣ бахшида шудааст. Муаллиф дар қараёни омӯзиши хусусиёти рубоӣ шоир муқаррар сохтааст, ки дар ин навъи шеърӣ суҳанвар маҳорати хунарии хешро муваффақона санҷида муҳимтарин мавзӯот, аз ҷумла шиқ, фалсафаи зиндагӣ, шод будан, ба қадри вақт расидан, инсондӯстӣ, гаму шодии гузарони ҷаҳон ва амсоли инро таҷассум кардааст. Баробари ин, дар қараёни тафсири ҳолатҳои равонӣ, бозтоби афкори ахлоқӣ, фалсафӣ ва иҷтимоӣ хеш Назирии Нишопурӣ муҳимтарин хусусиятҳои сабки ҳиндиро дар сурати қорбурди ирсоли масал, вобастаҳои ададӣ дар таркибсозӣ, таъбирифариинӣ ва монанди инро истифода намудааст, ки дар ин замина ба ҷойгоҳи хоси вижагиҳои ин сабки адабӣ дар рубоӣ шоир рӯ ба рӯ меоем.

Ключевые слова: гуманизм, любовь, философия жизни, радость, индийский стиль, рубаи, тема и содержание, количественные связи, притча

Статья посвящена изучению тематических особенностей и стиля рубаи Назирии Нишопури. В процессе изучения особенностей рубаи поэта автор отмечает, что в этом типе поэзии успешно использованы художественные способности Назири, включая наиболее важные темы: любовь, философия жизни, радость, ценность время, гуманизм, быстротечность печали и радости мира. В том числе, в процессе интерпретации психического состояния, размышлений о нравственности, философской и общественной мысли Назир Нишопури использовал основные черты индийского стиля при использовании фигуры «ирсоли масал», количественной зависимости в создании поэтических композиций, образовании словосочетаний и т.д. На этой основе мы определили, что данный литературный стиль встречается в стихах поэта.

Key words: humanity, love, philosophy of life, joy, Indian style, rubai, theme and content, numerical connections, parables

The article dwells on the study beset with thematic peculiarities of Naziri Nishopuri's style and narrations. In the course of the consideration of the former in question, the author established that in the relevant type of poetry the poet successfully managed to monitor with his artistic mastership on the most important topics, including love, philosophy of life, joy, timeliness, humanity, grief and sorrow. However, in the process of interpreting mental states reflecting on moral, philosophical and social thought Naziri Nishopuri resorted to the most important peculiarities of the Indian style by dint of using parables, numerical means in composition, creation and so on. In this regard, we encounter the relevant literary style in the poet's versified means.

Назирии Нишопурӣ ҳарчанд ҳамчун шоири ғазалсаро шуҳрат дорад ва яке аз пешгомони тарзи тоза эътироф шудааст, аммо дар сурудани дигари анвои шеърӣ низ таҷрибаҳои муваффақонае кардааст, ки рубоӣ аз ҷумлаи онҳо ба шумор меравад. Ҳарчанд дар таркиби девонҳои банаҳррасидаи Назирӣ дар умум 140 рубоӣ мавҷуд аст, ки дар ин бора таҳқиқи ҷудоғонаи аз ҷониби муаллифи мақола сурат гирифтааст, аммо дар ҳамин шумора, дар муқоиса ба шоирони дигари сабки ҳиндӣ, шоир муҳимтарин хусусиёти ин сабки адабӣ ва

доираи васеи мавзуотро таҷассум кардааст. Ин аст, аз ин рӯ, Назириро муҳаққиқи эронӣ Сирус Шамисо дар шумори шоирони маъруфи рубоисароисарои аҳди худ чун Саҳобии Астарободӣ, Суфии Мозандаронӣ, Толиби Омулӣ ва Сармади Кошонӣ шомил намудааст [5, с.106].

Баррасии мундариҷа ва муҳтавои рубоӣҳои Назирӣ баёнгарии он аст, ки дар ин навъ сурудаҳои шоир низ мавзуоти мухталиф шарҳу тафсир ёфтаанд. Ба ибораи дигар, мундариҷаи рубоӣҳои Назирӣ низ гуногунранг буда, дар онҳо масоили ишқу муҳаббати инсонӣ, фалсафаи зиндагӣ, ранҷи рӯзгор ва дардҳои замонаву мушкilotи зиндагӣ, ирфону андешаҳои иҷтимоии шоир таҳлилу баррасӣ шудаанд.

Чун мавзуи деринаи навъи рубоӣ шарҳи муомилоти ошиқона ва эҳсоси ҳолу ҳавои саршори ишқ дар ин гуна сурудаҳои Назирии Нишопурӣ низ ҷойгоҳи хос дорад. Шоир дурӣ аз маъшукро чун суҳанварони дигар ба марғ баробар мекунад ва изҳор мекунад, ки агар бе ёр нафасе бароварад, бигузур он нафаси вопасин бошад:

*Дар ҳаҷри ту марғ ҳамнишинам бодо,
Манзури ду дида остинам бодо.
Гар бе ту ба коми дил барорам нафасе,
Ё раб, нафаси бозпасинам бодо!* [2, с. 533].

Дар рубоии дигар низ ҳамин ҳолу ҳавои ошиқона бо сабки ҷаззоб ва забоне содаву раван баён шудааст. Шоир бо маъшуқи хеш муроҷиат намуда, таъкид мекунад, ки бар дидаам нишон, чун ҳоло дил аз оташи ишқ гарм мебошад. Аммо шоир гармии тани маъшукро ҳаргиз таби беморӣ намебиндорад. ӯ дар ниҳоят изҳор мекунад, ки ҳавои гарми манзил, яъне қалби ӯ боиси гармии тани маъшук гардидаат:

*Чун шамъ танат з-оташи маҳфил гарм аст,
Бар дида нишин, ки хонаи дил гарм аст.
Қурбон шавамат, ин таби беморӣ нест,
Гӯё танат аз ҳавои манзил гарм аст* [2, с.534].

Назирӣ на танҳо эҳсоси ишқу муҳаббати вучуди хешро дар рубоӣташ таҷассум кардааст, балки ба фалсафаи шинохти ишқ низ муроҷиат намуда, он тафсир низ мекунад. Ишқ дар дидгоҳи шоир воситаи бақои ҷовидонӣ ёфтани инсоният ва аз ҳамин сабаб аст, ки парвона дар сафи шер қарор мегирад, чун ягона воситаи зиндагонии вай ҳамин ишқ асту бас:

*Бархез, ки ишқ аз гаронон сер аст,
Дартоз, ки парвона дар ин саф шер аст.
Бо ишқ бақои ҷовидонӣ бахшад,
Гар чашмаи Хизр, агар дами шамшер аст* [2, с.535].

Шинохти фалсафаи зиндагонӣ ва моҳияти он, рисолати инсон дар ин ҷаҳони омадшуд низ дар рубоӣҳои Назирии Нишопурӣ ҷойгоҳи муайян дорад. ӯ бо муроҷиат ва хитоб ба инсон таъкид мекунад, ки асрори гулистонро бояд ба дидаи басират бишносӣ ва ҳақиқати онро кашф намояд. Гулистон дар ин ҷо метавонад ба маънии худи дунё низ бошад ва шоир қайд мекунад, ки асрори оламо бояд ба чашми дил бишносӣ. Агар мурғон дар ин гулистон мехуршанд, пас забони онҳоро фаҳм намой, чун ин танҳо хурӯш нест, балки садои дили он мурғ аст. Ба назари Назирӣ ҳамаи унсурҳои табиат, аз ҷумла карашмаи гул, сарви боғ ишороте доранд, ки инсонро ба маърифати ҳақиқати ин ҷаҳон раҳнамун месозанд:

*Асрори гулистон ба басорат дарёб,
Мурғон бихурӯшанд, иборат дарёб.
З-оинаи гул карашмаи нарғисро
Дарёфта сарви боғ, ишорат дарёб* [2, с. 533].

Ҷои дигар бошад шоир нахуст таъкид мекунад, ки аз хӯруши булбулон санг дар фиғон меояд. Баъдан барои хонанда тавзеҳ медиҳад, ки ин нолаи мурғони саҳар пайгоме аст, ки аз бедорон барои хуфтагон мерасад, яъне ин нола бонги бедорист, ки инсонро агар дар навбати аввал дар субҳи як рӯзи зиндагонӣ бедор созад, аз нигоҳи дигар нидое барои аз хоби ғафлат бедор шудани инсонҳо ва дарку маъфирати гузаштани умр ба шумор меравад:

*Субҳ асту хурӯши булбулон меояд,
Бархез, ки санг дар фиғон меояд.
Ин нолаи мурғони саҳар пайгомест,
К-аз бедорон ба хуфтагон меояд* [2, с. 539].

Фалсафаи шинохти инсон низ дар андешаи Назирӣ сурати ҷолиб дорад, зеро ӯ ҳамаи ҳақиқати зиндагонии одамро аз рӯи ботини худи вай мешиносад ва анвори вучудаширо бар пояи равзанаи синааш муқаррар месозад. Ҳар қадар қалби инсонии рӯшану ботини вай мунаввар

бошад, ҳамон андоза доманаи нигоҳаш фарохтар мегардад, чун дидор ба андозаи оинаи қалби худ инсонхост:

*Нури ту ба қадри равзани синаи туст,
Дахли ту ба қадри вусъи ганчинаи туст.
Дил акс назирад, он чи равшан дорӣ,
Дидор ба андозаи ойнаи туст [2, с.534].*

Шиква аз замона ва тафсири дарду ранчи зиндагӣ низ дар рубоиёти Назирӣ аз ҷумлаи мавзуоти меҳварӣ ба шумор меравад. Шоир дарду ранҷро бар тани инсон аз азал омада ба шумор меоварад, ки ҳатто таъкид медорад, ки дарде, ки дар вучуди ошиқон ҷой гирифтааст, воме аз ҳамин дарди пайкари мост:

*Шуд дард ҳавола аз азал бар тани мо,
Ушиоқ кунанд вом аз хирмани мо.
Бар гардани чун тӯе гаронӣ ҳайф аст,
Гар дарди ту хуни мост, бар гардани мо [2, с.533].*

Аз ин рӯ, шоир ишорат мекунад, ки ҳама рӯзи мо саршори ғаму андуҳ аст ва то рӯзе, ки шанбеу ҷумъа ҳастанд, ғами мо вучуд дорад, яъне ҳаргиз вучуди инсон беғам наметавонад бошад. Аслан, шанбеу ҷумъа рӯзҳои истироҳат дониста мешаванд ва шоир бо таъкид бар шанбеу ҷумъа қайд мекунад, ки ҳатто рӯзҳои истироҳати ман ҳаргиз ба шодмонӣ сипарӣ намешаванд:

*Кай шанбаи ман ба шодмонӣ бархост,
Ё ҷумъаи ман базми нишоте орошт?
Хуб аст, ки айём барафтад, в-арна
То шанбаву ҷумъа ҳаст, ин ғам барност [2, с. 534].*

Аз шарҳи ҳоли Назирӣ маълум аст, ки рӯзгоре чун ба сафари ҳаҷ равон шуд ва дар роҳ ба мушкилоти зиёде рӯ ба рӯ омад ва муддате дар ранҷу азият боқӣ монд. Шояд ҳамин фурсатҳо буд, ки ӯ соҳиби чашми чун қулзум хунин, дили хунгаштаи манбаи Ҷайхун буда, мардумаки дидаи худро сувайдои дили хунин унвон намудааст:

*Дорам чашме, ки қулзуми ворун аст,
Хунгашта диле, ки манбаи Ҷайхун аст.
Ин мардумаки чашми ҷаҳонбин, ки марост,
Тимсоли сувайдои дили пурхун аст [2, с.537].*

Фалсафаи инсондӯстӣ, баробарии афрод дар ҷомеа ва нигоҳи яқсон доштан ба табақаҳои мардум низ чун як рукни муҳими афкори инсонгароёнаи шоир дар рубоиёти вай талқин шудааст. Аз ин рӯ, ӯ таъкид мекунад, ки дар шинохти вай ҷаҳон бебунёд аст, яъне ба таъбири худаш «сипехро ҳастӣ нест» ва дар назари вай тамоми инсонҳо баробаранд ва фарқ миёни садру саффи ниёл вучуд надорад. Назирӣ бо талқини ин нуктаҳо дар хулосаи рубоии хеш таъкид медорад, ки ман миёни инсонҳо рутбаву мартаба намегузорам ва ҳамаро бо як назар мешиносам:

*Дар пояи ман сипехро ҳастӣ нест,
Дар ҳавсалаам шаробро мастӣ нест.
Бо рутбаи ман ҷӣ садру ҷӣ саффи ниёл,
Он ҷо ки манам, баландию пасти нест [2, с.535].*

Ин ҷо миёни ин рубоии Назирӣ ва як байти Камоли Хучандӣ пайванде маъноӣ ба чашм мерасад, ки фармуда:

*Нест дар маҳфили мо пешғаҳу саффи ниёл,
Шоҳу дарवेश надоданд кадом аст ин ҷо [6, с.50].*

Ин маъниро ҷойи дигар бо шевае дигар талқин мекунад ва изҳор медорад, ки зарроки ҳар ду олам аз ҳамдигар бешӣ надоранд ва яқсонанд ва агар ба таҳқиқ нигарем, тамоми мардумони олам ба ҳамдигар хеш мебошанд. Ин ҷо низ шоир баробариву бародарии инсониятро талқин мекунад, ки дар замони имрӯз низ ҷомеаи ҷаҳонӣ ба чунин шинохтҳои инсонсоз ва андешаҳои пурқимат ниёз дорад, то ки бо маърифати ин ҳақиқат аз ҷангу душманӣ даст кашад:

*Зарроти ду кавиро зи ҳам бешӣ нест,
Кас нест, ки бо дигар касаш хешӣ нест.
Дар рутба мусовот бувад оламо,
Дар доира ҳеч нуқтаро пешӣ нест [2, с. 537].*

Ҳамин андешаҳои ҷаҳонсози Назирӣ, ки инсонҳоро новобаста ба миллату мазҳабу дигар унсурҳои ҷудоисоз ба якдилӣ меҳонанд, албатта дар замони имрӯз низ арзиш ва аҳамияти

муҳим дорад. Махсусан, вақте дар як рубоии дигари хеш аз ободии диёр, расидан ба қадри осудагӣ, шукргузорӣ аз ҳар нафаси умр, ҳуш гузаронидани рӯзгор ва монанди ин сухан мекунад, аҳамияти чунин андешаҳои судманд барои имрӯз низ бештар хувайдо мегардад. Шоир дар ниҳояти рубоӣ ҳамаи андешаҳои хешро дар ин маврид хулоса мекунад ва изҳор медорад, ки тамоми хушиҳои умр барои инсонҳо ҳамон вақт насиб мегардад, ки агар диёр хушу хурраму ободу осуда бошад:

*Гар бо ғами дил хушем, ғамхор хуш аст,
Дил хуш дорем аз он, ки дилдор хуш аст.
Дар кишвари мо на боғу бозор хуш аст,
Моро ки диёр хуш бувад, ёр хуш аст [2, с.536].*

Дар миёни мардум ҳам сухане ҳаст, ки мегӯянд, диёр тинч бошад, мо тинч ҳастем. Ин ҷо дар зери мафҳуми диёр агар дар навбати аввал сарзамин, мулк, кишвар дар назар бошад, аз нигоҳи дигар мардум низ фаҳмида мешавад. Бегумон ин андешаҳои инсонсози Назирии Нишопури имрӯз низ қобили аҳамият ҳастанд ва талқини онҳо барои шинохти оини ватандорӣ дар ҷомеаи мо зарур аст.

Назирӣ дар идомаи чунин мулоҳизарониҳо инсонҳоро ба сафои қалбу дурӣ чустан аз ҷирсу дигар амалҳои номатлуб даъват намуда, таъкид медорад, ки агар ҷирси дарунии инсон ба зоҳири инсон ҷилвагар шавад, онгоҳ нури сухану каломи одамӣ коста мегардад. Ин ҷо ҳам Назирӣ инсонҳоро ба шинохти ҷавҳари инсонӣ даъват мекунад ва талқин месозад, ки ба ороиши зоҳир дода нашаванд, чун ороистии берунӣ сабаби пӯшида мондани ҷавҳар ва ботин мегардад ва ин масали онро монад, ки агар ба болои оинаи оби зар ҳам бирезӣ, сабабгори зудуда шудани нури вай мегардад:

*То ҷирси дарун нақши бурунам орошт,
Нури суханам фитод андар каму кост.
Ороиши зоҳир рухи ботин пӯшид,
Бар ойнаи оби зар кунӣ, нурзудост [2, с.535].*

Ин ҷо ба назар мерасад, ки Назирӣ дар мисраи дуюм бо ишорат ба оина навъе шоирона ба қорбурди ирсоли масал иқдом намуда, аз ин роҳ дар эҷоди як вижагии сабки ҳиндӣ дар таркиби рубоӣ хеш иқдом менамояд. Ҳатто дар фурсатҳои, ки инсон ба фасли шодмонӣ мерасад ва бояд ба таъбири Назирӣ «мутриб сари зулфи нағма дар тоб меандозад», таъби шоир равшану шодиофарин нест, чун ба андешаи вай ғам сафинаи таъби ўро бар об андохтааст. Ин ҷо, албатта сухан дар мавриди ҳолатҳои маҳзуни зиндагонии шоир мешавад, ки аз асари ранҷу андуҳ дар вучуди вай ғам онгуна асаре мегузорад, ки ҳатто байте гуфта наметавонад ва аз ин тааҷҷуб ҳам надорад, чун ғам қорашро қардааст:

*Фасле, ки чаман шӯр дар аҳбоб андохт,
Мутриб сари зулфи нағма дар тоб андохт.
Байте бодо, гар насурӯдам, ҷӣ ачаб,
Ғам таъби маро сафина дар об андохт [2, с.534].*

Дар таркиби рубоии мазкур ҷой доштани таъбирҳои шоиронаи «чаман шӯр дар аҳбоб андохтан», «сари зулфи нағма дар тоб андохтан», «сафираи таъби дар об андохтан» аз ҷилваҳои ҳоси унсурҳои сабки ҳиндӣ дар рубоӣ шоир паём мерасонанд. Ҳатто дар мавриди дигар дар мисраи чоруми рубоӣ бо шеваи сабки ҳиндӣ қорбурди ирсоли масалро ба мушоҳида мегирем, ки ба маҳорати ҳунарии шоир таъкид мекунад:

*Бепардатар аз ҳадиси мо исмати мост,
Дар айбу ҳунар ҳузури мо ғайбати мост.
Моро ба забон наметавон қард ҳамӯш,
Ғаммозии ганҷ одати ҳиммати мост [2, с. 534].*

Дар рубоӣ Назирӣ қолибҳои ҳоси таркибсозии сабки ҳиндӣ, ки онро иборасозӣ тавассути вобастаҳои ададӣ ҳам унвон қардаанд [1, с.45] ба қор рафтаанд, ки ҷилваҳои аз хусусиятҳои ин сабки ҳиндиро намоён қардаанд. Аз ҷумла, дар рубоии зерин ибораҳои «сад фикр асар», «сад саҳв сар» дар шумори чунин ибороте ҳастанд, ки бо ҳамон шеваи ҳоси сабки ҳиндӣ эҷод шудаду бозтоби ин вижагии сабкӣ нишон медиҳанд:

*Сад фикр асар зи тоатам бардорад,
Сад саҳв сар аз ибодатам бардорад.
Бо ин васвос ниятам нест дуруст,
Ғаммозии магар чанобатам бардорад [2, с.539].*

Бозтоби ҳамин вижагии муҳими сабки ҳиндӣ, ки донишманди маъруф Сируси Шамисо рубоӣ Назириро латиф унвон мекунад, сабаби чунин тавфиқ ёфтани вай монанди дигар

шоирони сабки ҳиндӣ «дунболи мазмуни тоза» рафтани вай ба шумор меоварад [5, с.108]. Баррасии мазмун ва муҳтавои рубоиёти Назирӣ воқеан ин андешаҳои Сируси Шамисоро собит мекунанд, ки ӯ воқеан дар суроғи маъниҳои тоза аст ва агар пайванде миёни афкори вай бо пешиниён дида мешавад, тақрори мулоҳизот ва биниши гузаштагон набуда, бо шеваи дигар ва баёне тоза ифода шудааст.

Аз баррасии кутоби вижагии мавзӯӣ ва сабки рубоиёти Назирии Нишопурӣ ба таври равшан маълум мегардад, ки дар ин навъ сурудаҳои шоир мавзӯӣ ва масоили мухталифе таҷассум ёфтаанд, ки ба гуногунрангии мавзӯии онҳо ишорат мекунанд. Шоир муҳимтарин афкори фалсафӣ, иҷтимоӣ, ахлоқӣ, эҳсоси самимову покизаӣ ошиқона, дидгоҳҳои зебоишиносаи худро ба зиндагӣ бозтоб бахшидааст. Махсусан, андешаҳои ӯ дар бораи ягонагиву пайвандӣ ва ҳешии башарият қобили аҳамият буда, имрӯз низ арзиш ва аҳамияти муҳим касб намудаанд, зеро ҷомеаи имрӯзаӣ мо ба чунин нӯшдорҳои маънавӣ дар роҳи таҳкими дӯстии халқҳо, тантанай сулҳ ва дурӣ чустан аз ҷангҳои бемаънӣ ниёз дорад. Барои ифодаи чунин матлабҳои арзишманд ва афкори қобили аҳамият Назирии Нишопурӣ аз муҳимтарин воситаҳои тасвири бадеӣ, таркиб ва таъбирҳои шоирона истифода намудааст, ки ҷилваҳои равшани хусусиятҳои сабки ҳиндиро дар рубоиёти ӯ нишон медиҳанд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафай. Шоири оинаҳо (Баррасии сабки ҳиндӣ ва шеъри Бедил/К.Ш.Муҳаммадризо.-Техрон: Огоҳ, 1366.-338 с.
2. Нишопурӣ, Назирӣ. Девон. Тасҳеҳ ва таълиқоти Муҳаммадризо Тохирӣ/Н.Нишопурӣ.-Техрон: Нигоҳ, 1389.- 672 с.
3. Нишопурӣ, Назирӣ.Рубоиёт.Таҳия, тасҳеҳ тасҳеҳ, тавзеҳ ва пешгуфтор аз Обидҷон Маҳмудзода/Н.Нишопурӣ.- Хучанд: Ношир, 2022.- 160 с.
4. Рӯдакинома. Мунтахаби рубоиёт аз Рӯдакӣ то Нимо Юшич. Таҳияи Аҳмади Биҳиштӣ.-Техрон:Равзана, 1347.- 364 с.
5. Шамисо, Сирус. Сайри рубоӣ дар шеъри форсӣ/С.Шамисо. - Техрон: Фирдавс, 1374- 392с.
6. Хучандӣ, Камол. Девон. Таҳиягарони матн, муаллифони тавзеҳот ва охирсухан: Баҳром Раҳматов ва Оқилбой Оқилов. - Хучанд: Хуросон, 2020 (матни интиқодӣ). – 1328 с.

REFERENCES:

1. Kadkani, Muhammadrizo Shafei. The Poet of the Mirrors (A Review of Indian Style and Bedil's Poetry / K.Sh. Muhammadrizo. - Tehran: Ogah, 1366. – 338 p.
2. Nishapuri, Naziri. Devon. Correction and interpretation of Muhammadrizo Tohiri / N. Nishopuri.- Tehran: View, 1389. - 672 p.
3. Nishopuri, Naziri. Rubaiyat. Development, correction, correction, explanation and introduction by Obidjon Mahmudzoda / N. Nishopuri.- Khujand: Publisher, 2022. - 160 p.
4. Rudakinoma. A selection of poems from Rudaki to Nimo Yushil. Edited by Ahmad Beheshti. - Tehran: Ravzana, 1347. - 364 p.
5. Shamiso, Sirus. Rubaiyat journey in Persian poetry / S. Shamiso. - Tehran: Firdaws, 1374. – 392 p.
6. Khujandi, Kamol. Devon. Compilers of the text, authors of comments and closing remarks: Bahrom Rahmatov and Oqilboy Oqilov. - Khujand: Khuroson, 2020 (critical text). - 1328 p.